

В. Г. ЗАВЕРУХА

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ПОНЯТТЯ “ПРАВОУТВОРЕННЯ” ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ТЕОРЕТИЧНОГО ПІДҐРУНТЯ НОРМОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Наукові праці МАУП. Серія Юридичні науки, 2017, вип. 54(3), с. 45–49

*Розглядається питання визначення поняття
“правоутворення”, етапи та рівні правоутворення.*

Нормотворча діяльність є важливим видом юридичної діяльності, оскільки в результаті нормотворчої діяльності створюються, змінюються, скасовуються правові норми, що спрямовані на регулювання суспільних відносин. Чітке визначення змісту понять, що оперуються у юридичній діяльності, завжди має важливе значення і впливає на досконалість здійснення нормотворчої діяльності в цілому. Актуальність цього дослідження обумовлена тим, що в науковій юридичній літературі відсутнє єдине, загальновизнане визначення терміна “правоутворення”. Вирішення проблеми має відбуватись шляхом дослідження та узгодження у наукових дискусіях засадничих аспектів розуміння теоретичного підґрунтя нормотворчої діяльності.

Проаналізуємо доктринальні визначення поняття “правоутворення” і схарактеризуємо його ознаки.

Відповідне підґрунтя створює низка юридичних термінів, що пов’язані з поняттям “правоутворення”. Питання визначення цього поняття розглядалися такими вченими: Н. М. Сенидяк, Ю. А. Ведерніков, В. С. Грекул, Н. М. Душек, С. П. Коталейчук, Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвєєва, Т. В. Міхайліна, А. О. Нечипоренко, І. В. Руденко.

Так, на думку Н. М. Сенидяк, правоутворення — це найбільш широка категорія, яка охоплює виникнення і буття права, його упорядкування і розвиток у різних аспектах [8, 37].

Г. В. Назаренко вважає, що правоутворення — це природно-історичний процес формування права, в ході якого відбуваються аналіз і оцінка правової дійсності, що склалася, вироблення поглядів і концепцій майбутнього правового регулювання, а також розробка і ухвалення нормативних розпоряджень [7, 177]. З цього визначення випливає: оскільки правоутворення є природно-історичним процесом, то воно відбувається об’єктивно, незалежно від волі людей. Також визначення вказує на такі складові правоутворення: 1) аналіз та оцінка правової дійсності, що склалася; 2) вироблення поглядів і концепцій

майбутнього правового регулювання; 3) розробка та ухвалення нормативних розпоряджень.

Т. В. Михайліна наводить п'ять різних дискусійних підходів до розуміння феномену правоутворення, що представлені у вітчизняній юридичній літературі та формулюються нею таким чином: “1) процес, через який здійснюється трансформація соціальних чинників у юридичні норми; 2) специфічна технологія, змістом якої є сукупність суспільних відносин, націлених на вирішення певних завдань (забезпечення правотворчості, вивчення суспільних відносин, прийняття рішення про розробку проекту нормативно-правового акта, його розгляд, затвердження тощо); 3) форма взаємодії об'єктивних і суб'єктивних чинників суспільного розвитку, зумовлених загальнокласовими (загальнонародними) інтересами, в процесі якої відбуваються формування правосвідомості й волі панівного класу через правотворче волевиявлення уповноважених державою суб'єктів і подальша об'єктивізація правотворчого волевиявлення у вигляді нормативно-правового акта; 4) легітимна діяльність індивідів та їхніх об'єднань, у результаті якої під впливом певних об'єктивних потреб стихійно формуються правові відносини (природою яких є правосвідомість), що в подальшому санкціонуються державою; 5) гносеологічний акт усвідомлення соціальної дійсності з метою її коригування через прийняття юридичних норм” [5, 16]. З визначень, наведених Т. В. Михайліною, випливає, що правоутворення розглядається у різних аспектах: 1) правоутворення як процес; 2) правоутворення як специфічна технологія; 3) правоутворення як форма взаємодії; 4) правоутворення як діяльність; 5) правоутворення як гносеологічний акт.

З огляду на зазначене виокремимо такі ознаки правоутворення: 1) в результаті правоутворення здійснюється трансформація соціальних чинників у юридичні норми; 2) правоутворення направлене на вирішення завдань (забезпечення правотворчості, вивчення суспільних відносин тощо); 3) у процесі правоутворення відбувається формування правосвідомості; 4) в результаті правоутворення формуються правові відносини, що в подальшому санкціонуються державою; 5) метою правоутворення є коригування соціальної дійсності через прийняття юридичних норм.

Н. М. Крестовська та Л. Г. Матвеева вважають, що правоутворення — це тривалий безперервний соціокультурний процес визначення об'єктивних потреб у правовій регламентації суспільних відносин та їх юридичного оформлення державою або іншим правотворчим суб'єктом [4, 379]. Воно містить такі ознаки: 1) правоутворення є тривалим безперервним процесом; 2) у процесі правоутворення здійснюється визначення об'єктивних потреб у правовій регламентації суспільних відносин; 3) у процесі правоутворення здійснюється юридичне оформлення державою або іншим правотворчим суб'єктом суспільних відносин.

Так, Ю. А. Ведерніков та В. С. Грекул стверджують, що “правоутворення — це відносно тривалий процес формування юридичних норм, що починається з визнання державою певних суспільних відносин, усвідомлення необхідності їх правового регулювання, формального закріплення і державного захисту

юридичних приписів” [1, 104]. Тож сформулюємо такі елементи правоутворення: 1) визнання державою суспільних відносин; 2) усвідомлення необхідності правового регулювання суспільних відносин; 3) формальне закріплення і державний захист юридичних приписів.

С. С. Алексєєв вважав, що під правоутворенням необхідно розуміти процес складання юридичних норм [6, 71], тому можна констатувати, що результатом правоутворення є юридична норма.

Н. М. Душек зазначає, що протягом тривалого часу зміст поняття правоутворення визначався по-різному: 1) процес становлення права у вигляді форми шляхом визнання тих або інших суспільних відносин як “правильних”; 2) соціальний процес формування позитивного права; 3) найбільш широка категорія, яка охоплює виникнення та буття права, впорядкування й розвиток у різних аспектах і напрямках; це процес виникнення та становлення права; 4) усі можливі форми й засоби виникнення, розвитку та зміни права; 5) певний процес, що відбувається в самому соціальному організмі, формує та закріплює за допомогою держави правові потреби суспільства; 6) сукупність різних форм і способів виникнення та буття права, його існування та розвитку; 7) творча діяльність; 8) юридично значущий вчинок, що націлений на певний результат; 9) процес вибору такого варіанта правового регулювання, що найбільш повно відповідав би потребам суспільства; 10) об’єктивно зумовлений процес розвитку суспільного життя, що визначає необхідність зміни правових норм; 11) правове поняття, що охоплює різні форми та способи виникнення й буття права, його впорядкування та розвиток [2, 16–17]. З цих визначень можна зробити висновок, що процес правоутворення включає не лише створення норм права, а й існування, зміну та розвиток норм права.

Досліджуючи точку зору Н. М. Сенидяк на сутність правоутворення, знаходимо таку формулу: “зі змістовного погляду правоутворення включає всі форми і засоби виникнення, розвитку та зміни права: 1) його зовнішнє відображення в юридичних письмових документах; 2) існування у вигляді неінституціональних форм (правосвідомість, правові принципи, правові теорії та концепції, конкретні правовідносини тощо); 3) процеси виникнення юридичних моделей поведінки і їх фактичної реалізації” [8, 37]. Тож правоутворення не обмежується лише створенням конкретних правових норм. Тобто правоутворення, крім створення правової норми, включає також інші процеси, наприклад, виникнення юридичних моделей поведінки.

Незважаючи на велику кількість різних підходів до визначення поняття “правоутворення”, можна узагальнити такі його ознаки: 1) вживається у різних аспектах; 2) тривалість правоутворення; 3) містить як об’єктивні, так і суб’єктивні чинники; 4) в результаті правоутворення утворюються правові норми.

Оскільки правоутворення є тривалим процесом, то воно може бути поділене на певні етапи.

С. П. Коталейчук дає визначення трьом етапам правоутворення: “1) гносеологічний — відображає процес виникнення і становлення права у формі правосвідомості; 2) матеріальний — право формується у результаті реалізації

суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, що трансформуються у конкретні правовідносини; 3) інституціональний — право виступає у вигляді норм права, які у сукупності утворюють систему” [3, 155].

На відміну від С. П. Коталейчука, Н. М. Сенидяк вказані етапи правоутворення називає не етапами, а рівнями правоутворення. Натомість Н. М. Сенидяк називає такі етапи правоутворення: “1) формування конкретних правових відносин безпосередньо в суспільному житті на основі матеріальних умов існування суспільства та емпіричної правосвідомості його членів; 2) узагальнення й формулювання державою природних, таких, що виникли еволюційним шляхом, конкретних правовідносин у формі нормативно-правових актів чи інших документів; 3) втілення формалізованих загальних правових приписів у конкретні правові відносини, але вже більш впорядковані, стабільні, захищені” [8, 38].

В науковій юридичній літературі також існує думка, що правоутворення складається не з трьох, а з двох етапів. Наприклад, В. В. Степанян у процесі правоутворення виокремлює такі етапи: 1) об'єктивний; 2) суб'єктивний. Об'єктивний етап правоутворення охоплює формування об'єктивних факторів, процесів і явищ, що визначають основний зміст створюваних норм права, а суб'єктивний охоплює формування і розвиток суспільної правосвідомості і волі, а також їх подальше виявлення у вигляді державної волі, права. Іншої думки дотримується А. А. Соколова, яка проводить таке розмежування етапів правоутворення: 1) створення потенційної можливості появи правового образу, певної моделі поведінки учасників суспільних відносин; 2) перетворення можливості на реальні правові норми; 3) “життя”, дія правових норм у конкретних правових відносинах [6, 71].

Трохи інакше формулюють етапи правоутворення Ю. А. Ведерніков та В. С. Грекул: 1) формування певних суспільних відносин, які в результаті багаторазового повторення набувають нормативного характеру; 2) правозакріплення; 3) правотворчість. В цьому твердженні наводиться поняття “правозакріплення”, яке інтерпретується як державне санкціонування суспільної та державної практики, її розгорнуте законодавче закріплення [1, 104–105].

Отже, потрібно розмежовувати етапи та рівні правоутворення. Тож виокремимо етапи правоутворення: 1) виникнення суспільних відносин, які необхідно регулювати за допомогою права; 2) створення норм права, які регулюють ці суспільні відносини; 3) дія вказаних норм права. Натомість рівнями правоутворення будуть: 1) пізнавальний (усвідомлення необхідності регулювання суспільних відносин); 2) юридичний (існування та дія норм права, які регулюють суспільні відносини).

Джерела

---

1. *Ведерніков Ю. А., Грекул В. С.* Теорія держави та права: навч. посіб. 4-те вид., доп. і перероб. К.: Центр навч. л-ри, 2005. 224 с.
2. *Душек Н. М.* Юридично-правовий аналіз феномену правоутворення // *Наук. вісник Міжнар. гуманітарного ун-ту. Сер. Юриспруденція.* 2014. № 9–2. Т. 1. С. 16–19.

3. *Коталейчук С. П.* Теорія держави та права: навч. посіб. для підготовки до держ. іспитів [для студ. вищ. навч. закладів]. К.: КНТ, 2009. 320 с.
4. *Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г.* Теорія держави і права: підручник. Практикум. Тести. К.: Юрінком Інтер, 2015. 584 с.
5. *Міхайліна Т. В.* Загальнотеоретичний аналіз складових елементів категорії “нормотворчість” // *Наук. вісник Міжнар. гуманітарного ун-ту. Сер. Юриспруденція.* 2015. № 13. Т. 1. С. 15–17.
6. *Нещипоренко А. О.* Поняття та генезис правоутворення в Україні // *Часопис Київського університету права.* 2013. № 2. С. 70–73.
7. *Руденко І. В.* Поняття, зміст і сутність законотворчості // *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Правознавство.* 2012. Т. 17. Вип. 1/2 (16/17). С. 176–185.
8. *Сенидяк Н. М.* Стан дослідження проблеми механізму правоутворення // *Наше право.* 2013. № 7. С. 36–41.

Заверуха В. Г. Поняття “правоутворення” як складова частина теоретичного підґрунтя нормотворчої діяльності. Встановлено, що важливою складовою частиною теоретичного підґрунтя нормотворчої діяльності є поняття “правоутворення”. З’ясовано, що в науковій літературі відсутнє єдине визначення поняття “правоутворення”. Проаналізовано доктринальні визначення поняття “правоутворення”. Схарактеризовано ознаки правоутворення. Наведено характеристику етапів та рівнів правоутворення.

Zaveruhha V. G. The concept of “formation of law” as an integral part of the theoretical basis of normative activity. It is established that the notion of “formation of law” is an important part of the theoretical basis of normative activity. It has been found out that in the scientific literature there is no single definition of the concept of “formation of law”. The doctrinal definitions of the concept of “formation of law” are analyzed. Characterized by the signs of formation of law. The characteristics of stages and levels of formation of law are given.

Заверуха В. Г. Понятие “правообразование” как составная часть теоретической основы нормотворческой деятельности. Установлено, что важной составной частью теоретической основы нормотворческой деятельности является понятие “правообразование”. Установлено, что в научной литературе отсутствует единое определение понятия “правообразование”. Проанализированы доктринальные определения понятия “правообразование”. Охарактеризованы признаки правообразования. Приведена характеристика этапов и уровней правообразования.

Надійшла 20 листопада 2017 р.